

ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ ՇԱՐՈՒԹՅԱՆ
Բան. գիտ. թեկնածու, դոցենտ

ՊԵՐՃ ԶԵՅԹՈՒՆՅԱՆԻ ԴՐԱՄԱՆ
ԳՐԱԿԱՆ ԶՈՒԳԱՆԵՌՆԵՐՈՒՄ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. դրամա, Պերճ Զեյթունցյան, Լեոնիդ Անդրեև, Էնթոնի Բերջես, Նորման Մեյլեր, Սերգեյ Աղաջանյան, գրական զուգահեռներ, Հիսուս, Հուդա, կերպար, վեպ:

Ключевые слова и выражения: драма, Перч Зейтунцянь, Леонид Андреев, Энтони Берджесс, Норман Мейлер, Сергей Агаджанян, литературные параллели, Иисус, Иуда, образ, роман.

Key words and expressions: drama, Perch Zeituntsyan, Leonid Andreev, Anthony Burgess, Norman Mailer, Sergey Aghajanyan, Literary Parallels, Jesus, Judas, character, novel.

Մարդկությունը դեռևս վաղնջական շրջաններից հավատացել է հրաշքների ու անդուլորեն փնտրել դրանք՝ փորձելով գերբնական երևույթների միջոցով ստանալ սեփական հարցերի պատասխանը: Հեթանոսական շրջանի պատկերացումներին հետագայում փոխարինել են քրիստոնեական ժամանակաշրջանի «հրաշքները», և այժմ էլ՝ երրորդ հազարամյակում, մարդկությունը նույն զարմանալի եռանդով հավատում է նոր հրաշքների ու ակնկալում նորերը: Ցանկացած «հրաշքի» աղբյուրը, հարկավ, հավատն է առ Աստված և նրա Միածին Որդին:

Հիսուս Քրիստոսի մասին պատմությունների հիմքն ընդունված է համարել այն չորս Ավետարանները, որոնք վաղուց ի վեր հայտնի են քրիստոնյա աշխարհին, սակայն որոնց իրավացիությունը միշտ էլ հարցականի տակ է եղել: Այդ առումով էլ պատահական չէ, որ ի հայտ են եկել նաև ուրիշ Ավետարաններ, որոնք աստվածաշնչյան հայտնի պատմություններին տվել են այլ բովանդակություն, շեղվել են ընդունված ընթացքից ու ստացել «պարականոն» անվանումը: Երկրորդ դարի վերջում հույն քրիստոնյա գրող, աստվածաբան եպիսկոպոս Իրենեոսն այդ Ավետարանները համարում է «քրիստոնեությունն ուրացածների կեղծ գրվածքներ», որոնց նպատակն է «աղավաղել հիմար մարդկանց միտքը»: Սակայն միջնադարյան վանականների ջանքերի շնորհիվ պահպանվեցին այդ գրվածքները, իսկ 19-րդ դարում վերջիններիս հանդեպ հետաքրքրությունը նոր թափ ստացավ:

«Պարականոն» բառն ի սկզբանե ծագել է հունարենից, որ թարգմանաբար նշանակում էր «թաքցնել», բայց հետագայում այն վերածվեց «գրվածքների, որոնք չեն ընդգրկվել Աստվածաշնչի կանոնի մեջ»: Հայտնի են մի քանի պարականոն ավետարաններ. դրանք պատմում են Աստվածաշնչում տեղ չգտած այն դրվագների մասին, որոնք առնչվում են Քրիստոսին ու նրա ընտանիքին: Այսպես, օրինակ, «Մանկության Ավետարան ըստ Թովմասի» պարականոն Ավետարանը պատմում է 5-12 տարեկան Հիսուսի կյանքում կատարված դեպքերի մասին և Աստծո Որդուն ներկայացնում է որպես մի չարաճճի, քմահաճ, անգուսպ ու վրիժառու երեխայի, որն իր հրաշքներ գործելու կարողությունն օգտագործում էր ուսուցիչներից, հարևաններից ու երեխաներից վրեժ լուծելու համար. հաշմում ու կուրացնում էր նրանց... Իսկ «Պետրոսի Ավետարանը» պատմում է Հիսուսի մահվանն ու Հարությանն առնչվող դեպքերի մասին: Ըստ այս Ավետարանի՝ Պիղատոսն արդարացված է, իսկ Հիսուսի Հարությունը վերածվում է ինչ-որ անհասկանալի, գերբնական իրադարձության:

Առաջին հայացքից արտառոց թվացող այս ավետարանները, անտարակույս, չէին կարող չգրավել ժամանակակից գրողների ուշադրությունը, սակայն, ի տարբերություն այլ ժամանակաշրջանների, ներկայումս նրանցից շատերին հուզում է Քրիստոսի մարդկային կողմը, իսկ այս ավետարաններն էլ դիտարկվում են որպես Հուդայի անխուսափելի դավաճանության հավաստիացման աղբյուր: Այսինքն՝ Հուդան իրականում սոսկ կատարում է այն, ինչ ի վերուստ նախատեսված էր, ուստի իր զագրելի արարքով ինչ-որ տեղ նպաստում է Փրկչի առաքելության իրականացմանը:

Մարդկության՝ հավերժ «հրաշքներ» ակնկալելու շարքում առաջինը, անշուշտ, Փրկչի գալուստն է: Ժողովուրդն անհամբեր սպասում է իր իսկ ձեռքով խաչ բարձրացված Աստծո Միածին Որդու գալուստին և լիահույս է, որ այն կնախանձի դարեր շարունակ սպասված լուսավոր ապագայի սկիզբը: Սակայն որքանո՞վ է մարդկությունն արժանի նման պարգևի: Այս հարցի պատասխանը փորձում ենք գտնել հայ արձակագիր, դրամատուրգ, հրապարակախոս և թարգմանիչ **Պերճ Զեյթունցյանի «Հիսուս Նագովրեցին և նրա երկրորդ աշակերտը»** երկու գործողությամբ դրամայում:

Պիեսն սկսվում է մարդկանց հոծ բազմության նկարագրությամբ, մարդիկ, որոնք հավաքվել են Հիսուսի խաչելության վայրում և սպասում են Փրկչի գալուստին: Այդ բազմությունը տարաբնույթ է, որը, սակայն, ունի մի ինքնակամ «խոսնակ». նա չի վախենում բարձրաձայնել այն, ինչ դաժան իրողություն է: Այդ տղամարդու բերանով են հնչում հետևյալ դատապարտող խոսքերը. «Ձեզ եմ հարցնում, էլ ինչպե՞ս գա, էլ ինչու՞ գա,

Եթե քսան դար նույնն է մնացել, եթե երկու հազար տարում տասը պատվիրան անգամ չենք կարողացել սովորել... Ամեն երկու հարյուր տարին գոնե մի պատվիրան...»¹ : Հիսուսի երկրորդ գալստյանը չի հավատում անգամ նրա հավերժական թշնամին՝ սատանան, որը Փրկչի խաչչելության պահին խորհում է. «Ասում ես կգա՞ս նորից... Չես գա, չէ ... Գաս ի՞նչ անես... Առանց նոր ասելիքի ի՞նչ իմաստ կունենա քո երկրորդ գալուստը: Ինքդ էլ գիտես, որ աշխարհը մազաչափ իսկ չի փոխվի, մարդկային արատները չեն վերանա, մեղքն անդադար նորանոր սահմաններ կնվաճի»²: Սակայն, եթե մարդկությունը կորցնի հավատն առ Փրկիչը, ապա կդադարի պայքարելուց, որը գոյատևման հիմքն է: Հետևաբար դրամայի ավարտին նույն տղամարդու բերանով հեղինակն արտաբերում է ամբողջ մարդկության հավատի բանաձևը: Ի տես լույս աշխարհ եկող նորածին երեխայի՝ նա խորհում է. «Գուցե հենց այս նորածին մանուկի համար նա գա...», ու ծնկաչոք արտասանում է տերունական աղոթքը: Այսինքն՝ դրամատուրգի տեսակետից մաքրամաքուր նորածինները միայն կարող են հասնել իննել Հիսուսի պատվիրաններին և իրենց անմեղությամբ վերստին երկիր կանչել Բարձրյալի Որդուն: Երեխաներն են մարդկության փրկության հույսը: Հետևաբար հայ դրամատուրգի համար մարդկության փրկության ճամփան անմեղության մեջ է:

Պերճ Զեյթունցյանի դրամայի գաղափարական կարևոր առանձնահատկությունը, անշուշտ, Հուդայի կերպարի կերտումն է: Հիսուսի երկրորդ աշակերտը նույն ինքը՝ Հուդա Իսկարիոտացին է, որն իր իսկ խոստովանմամբ հայտնվել է Քրիստոսի կողքին, որպեսզի վերջինս թողություն տա նրա մեղքին: Իսկ Հուդայի մեղքը ծանրագույններից մեկն է: Ինքը՝ Հուդան, մարմնավաճառուհուն պատմում է սեփական ծագման պատմությունն ու հայտարարում, որ «գաղտնիքը պետք է քեզ հետ իջնի գերեզման, այն իր ծննդյան պահից արդեն պետք է մեռած լինի»³: Իսկ այդ գաղտնիքը Հուդային նմանեցնում է հունական դիցաբանությունից հայտնի Էդիպ արքային. Հուդան ևս անգիտակցաբար սպանել էր հորն ու ամուսնացել սեփական մոր հետ: Այդ ամենը կատարվել էր Պիդատոսի թեթև ձեռքով, որի մոտ ծառայել էր Հուդան, սակայն բնավ ոչ գիտակցված

¹ Զեյթունցյան Պերճ, «Հիսուս Նազովրեցին և նրա երկրորդ աշակերտը», Երևան, «Հայաստան» հրատ., 2001, էջ 8:

² Նույն տեղում, էջ 40:

³ Նույն տեղում, էջ 12:

իմացությամբ: Հետևաբար Պիղատոսն ականա մեղավոր է նաև Հուդայի ողբերգության համար. ճակատագրի հեգնանքով նույն Պիղատոսը դարձյալ ականա մահվան է դատապարտում և Փրկչին: Իսկ Հուդայի հանդեպ նրա գործած անգիտակից մեղքը ծնում է չգիտակցված հանցագործի: Այդ սարսափելի գաղտնիքի բացահայտումն ստիպում է Հուդային փախչել ու հալածական կյանք վարել, իսկ թողության հույսը նրան բերում է Հիսուսի մոտ: Հուդան վերածվում է դառնացած հոգով հավերժական մի փախստականի, որը կյանքում գոյատևելու համար որդեգրում է թվացյալ ամբարտավանության վարքագիծը: Նա ներքուստ հավերժաբար հոշոտում է ինքն իրեն և շրջապատին ազդարարում. «Ինձ դուր չի գալիս, երբ ինձ շատ են սիրում: Ինձ պետք է քիչ սիրել, կամ բնավ չսիրել, նույնիսկ ատել, որպեսզի չթուլանամ, չկորցնեմ զգոնությունս»⁴: Նա իր մեղսալից ծննդյան ականա գոհն է և Փրկչին էլ դավաճանում է ոչ թե ինչ-որ ակնկալիքներով, այլ պարզապես Ուսուցչի պատվիրանները խախտելու անմիտ մղումով: Ասել է թե՛ համաձայն պարականոն Ավետարանի սկզբունքների՝ Հուդան իրականացնում է անխուսափելին: Այս տեսակետից ուշագրավ է Պերճ Զեյթունցյանի դրամայի հերոսի և ռուս նշանավոր գրող Լեոնիդ Անդրենի կերտած Հուդայի միջև եղած առնչակցությունը:

Լեոնիդ Անդրենը ռուս գրականության «արծաթյա ժամանակաշրջանի» ներկայացուցիչ է: Ժամանակագրական առումով այդ դարաշրջանը, որն իր անվանումն ստացել է ռուս վտարանդիների շնորհիվ, համապատասխանում է 20-րդ դարավերջին և համընկնում է մոդեռնիզմի հետ: Լ. Անդրենը նաև ռուսական էքսպրեսիոնիզմի հիմնադիրն է: Նա իր **«Հուդա Իսկարիոտացին»** վիպակը գրել է 1906-ին, երբ կնոջ՝ Ալեքսանդրա Միխայլովնա Անդրենայի մահից հետո մեկնում է Կապրի, որտեղ էլ հանդիպում է Մաքսիմ Գորկուն ու վերջինիս հայտնում դավաճանության վերաբերյալ երկ գրելու իր մտահղացման մասին:

Վիպակը լույս է տեսնում 1907-ին և տեղիք տալիս իրարամերժ կարծիքների: Հետագայում Մ. Գորկին բարձր է գնահատում այն ու նկատում, որ այդ երկը «քչերը կհասկանան, և այն մեծ աղմուկ կբարձրացնի»⁵: Ալեքսանդր Բլոկը ևս մեծապես արժևորում է Լ. Անդրենի վիպակը՝ այն անվանելով «հեղինակի հոգին, ուր առկա է կենդանի վերք»⁶: Ա. Ս. Գլինկան,

⁴ Նույն տեղում, էջ 13:

⁵ Архив А. М. Горького, т. IX, М., Гослитиздат, 1966, с. 23.

⁶ «Живая жизнь», 1907, N 1, с. 26-27.

սակայն, քննադատում է հիշյալ վիպակը՝ նկատելով. «Այստեղ Հարության հրաշքի սպասումների կողքին դիակի հոտ է զգացվում»⁷:

Լեոնիդ Անդրեևը «Հուդա Իսկարիովտացին» վիպակը գրելուց առաջ նախապես ընթերցել է Ռենանի և Շտրաուսի «Հիսուսի կյանքը»: Այս ստեղծագործության առանձնահատկությունը «դավաճանության հոգեբանության» արտացոլումն է: Ինչպես և Պ. Ջեյթունցյանի Հուդան, այստեղ ևս դավաճանության դրդապատճառը խոցված սերն է: Սակայն, եթե առաջին դեպքում Հուդան խոցված է առաջին հերթին սեփական ծնողներից, որոնք լքել են նրան իր իսկ ծննդյան պահից և պատճառ դարձել հետագա ողբերգական իրադարձությունների ծավալման համար, ապա անդրեյան Հուդան այդ քայլին դիմում է՝ ապացուցելու համար Քրիստոսի ուսմունքի հզորությունը, նրա աշակերտների վախկոտությունն ու Փրկչին հետևող ոգեշնչված ամբոխի չնչինությունը: Հուդային մատնության է մղում Հովհաննեսի հանդեպ Հիսուսի սերը: Այս քայլով մատնիչը նաև Հիսուսի աստվածային լինելու ապացույցն է փնտրում: Ըստ Հուդայի՝ եթե ժողովուրդն ականատես լինի Քրիստոսի տանջանքներին, ապա կըմբռնանա և կփրկի նրան ու կգնա նրա հետևից, իսկ եթե ոչ, ապա Հիսուսն իրեն զոհում է հանուն վեհերոտ արարածների, որոնք պատրաստ են ցանկացած պահի լքելու նրան: Հուդայական այս յուրօրինակ փիլիսոփայությունն իրեն չի արդարացնում, և մատնիչի հոգում սաստկանում է անպատասխան սիրուց ծնված վրեժխնդրության ծարավը: Նա բռնում է դավաճանության ուղին, սակայն քիչ անց ապրում է զղջման դաժան պահեր: Այս երկվությունն էլ ստիպում է Հուդային ինքնասպան լինել, որովհետև նա անկարող է ապրել առանց այն սիրո, որ տաժում է դեպի Փրկիչը: Ըստ Անդրեևի՝ ինքնասպանությունը բանական ելք է, քանի որ Հուդան փորձում է հավասարավել Հիսուսին, իսկ Քրիստոսն Աստծո զավակն է, և ոչ մի մահկանացու չի կարող կանգնել նրա հետ միևնույն նժարի վրա: Ինքնասպանության համար Հուդան ընտրում է այն ծառը, որը բարձր էր և նայում էր ամբողջ Երուսաղեմին: Այսինքն՝ դավաճանը կախվում է ի տես ամենքի, որպեսզի նրանց հիշեցնի մի պարզ փաստ. ողջ մնացածներն ավելի վատն են, քան Հուդան, որովհետև նա իր կյանքի զոհողությամբ փորձում է հասնել Ուսուցչին, իսկ ապրողները լքում են Փրկչին, խաչում ու մոռանում, ոտնահարում նրա պատգամները և ուրանում նրանից ստացած հոգեկան անաղարտությունը:

⁷ Նույն տեղում:

Ինքնասպանությունից առաջ Հուդան դիմում է բացակա Փրկչին. «Դու լսո՞ւ ես, Հիսու՛ս: Հիմա կհավատա՞ս ինձ: Ես քեզ մոտ եմ գալիս: Ինձ քնքշությամբ ընդունիր, ես հոգնել եմ: Ես շատ եմ հոգնել: Հետո մենք կգրկենք միմյանց, ինչպես եղբայրներ, ու կվերադառնանք երկիր: Լա՞վ»⁸: Ի տարբերություն Պ. Ջեյթունցյանի կերտած կերպարի՝ անդրեյան Հուդան չի պատմում սեփական կյանքի պատմությունը, նա իսկապես հավատարիմ է Փրկչին ու լիովին հասկանում է նրան, իսկ մյուսները, այդ թվում նաև առաքյալները, անմասն են այդ ամենից:

Հայ դրամատուրգի ստեղծած Հուդան ինքնահաստատման մեծագույն խնդիր ունի և այդ պատճառով սկզբում մարմնավաճառուի ու հետ արատավոր կապի մեջ է մտնում, որպեսզի խախտի Հիսուսի պատգամն ու նման արարքի հավաստիացումն ընկալի իբրև սեփական հաղթանակ: Անգամ դավաճանության քայլին նա դիմում է՝ հենց նույն ինքնահաստատման մղումից դրդված: Քահանայապետ Կայափային ուղղված խոսքերում ընթերցողը տեսնում է իսկական Հուդային. «Իսկ ես գիտեմ մարդ մնալու ճանապարհը: Ես գիտեմ մեղք գործելու արգելված սահմանն անցնելու հնարը: Ես ծառից պոկելու եմ պտուղը և ոչ ոք ի տարբերություն թուլամորթ Ադամի, ինձ չի դրդել դրան: Այլ՝ ես, ե՛ս, միայն ի՛մ կամքով, միայն ի՛մ խելքով: Ես ստուգում եմ ինձ, Կայափա: Պիտի վերջ ի վերջո իմանա՞մ, թե ով եմ ես»⁹:

Այստեղ տեղին է մեկ այլ հեղինակի՝ անգլիացի գրող, գրականագետ, կոմպոզիտոր, թարգմանիչ և լրագրող **Էնթոնի Բերջեզի** (Ջոն Էնթոնի Բերջեզ Ուիլսոն)՝ 1979-ին լույս տեսած «**Մարդը Նազարեթից**» վեպի հիշատակումը: Այս գրողը իտալացի ռեժիսոր Ֆրանկո Ջեֆիրելլիի պատվերով 1977-ին գրում է համանուն ֆիլմի սցենարը, սակայն երկու տարի անց հեղինակն այն վերածում է ընդարձակ երկի: Է. Բերջեզի գրական գործունեության վրա մեծ ազդեցություն են ունեցել իռլանդացի նշանավոր գրող Ջեյմս Ջոյսի երկերն ու սեփական կաթոլիկական հայացքները:

Անգլիացի գրողի տեսանկյունից Հուդան դավաճանությունը կատարում է ակամա. նա փորձում է փրկել Հիսուսին, որն անընդհատ իր աշակերտներին հիշեցնում էր սեփական մոտալուտ մահվան մասին: Հուդան այդ առիթով իր մտահոգություններն է կիսում երբեմնի

⁸ Андреев Леонид, "Иуда Искарriot", Собрание сочинений, т. второй, Москва, "Худ. лит.", 1990, с. 263.

⁹ Ջեյթունցյան Պերճ, Հիսուս Նազովրեցին և նրա երկրորդ աշակերտը, էջ 24:

համադասարանցու՝ այժմ քահանա Զառայի հետ, որն առանց վարանելու օգտագործում է ընկերոջ միամտությունն ու ստիպում նրան հայտնել Հիսուսի գաղտնի բնակավայրի տեղը։ Նա մատնիչին հավաստիացնում է, որ Փրկչին պարզապես տեղափոխելու են մի ապահով վայր, ուր նա այլևս չի խորհի մահվան մասին։ Ահա թե ինչպես է Հիսուսի ձերբակալման պահին Հուդային բնութագրում այդ իրական դավաճանը.

«- Ինչպես լսել եմ, Հիսուս ս Նազովրեցի, դու մաքրություն ես ուսուցանել։ Հանձին իմ նախկին համադասարանցու՝ դու ընդունակ աշակերտ ես գտել. նա միշտ պատրաստ է սովորել։ Մի ժամանակ վարժ ուսանեց հունարեն, այժմ վարժ ուսանեց միամտություն։ Միամտությունը մի անձի, ով ուզում էր տեսնել աշխարհի փրկությունը։

Նա կտրուկ դիմեց Հուդային.

- Դե՛ , բարեկա՛մ , փախի՛ր այստեղից։ Վազի՛ր»¹⁰։

Երբ Հուդան գիտակցում է, որ ականա դարձել է խաբեության գոհ և սեփական ձեռքով մահվան դատապարտել իր սիրելի Ուսուցչին, նա ընտրում է ինքնասպանության ուղին, որպեսզի ազատվի վաղեմի ընկերոջ ստորագույն արարքի շնորհիվ իրեն անարդարացիորեն բաժին ընկած դավաճանի խարանից։

Ի տարբերություն այս երկու հեղինակների կերտած Հուդայի՝ Լ. Անդրենի վիպակում նա ունի անգամ արտաքին մանրակրկիտ նկարագրություն, որը կարծես ընթերցողին նախապատրաստում է գալիք գործողություններին և առավելագույնս ընդգծում Հիսուսի ու Հուդայի բևեռային հակադրությունը։ Հուդայի գլուխը, թվում է, բաժանված է չորս մասի, և դեմքն անգամ պառակտված է. մի մասը սև է, սուր, շարժուն հայացքով, մյուսը՝ անթափանց ու հարթ։ Հուդան տկար է և հիվանդոտ է ձևանում, ու ձայնն անգամ մեկ առնական է, մեկ՝ ճղճղան։ Նա մարդկանց մեջ տարօրինակ ցանկություն է առաջացնում. նրան «ցանկանում ես դուրս քաշել ականջիցդ, ինչպես թարախակալած կոպիտ բեկոր»¹¹, որն անընդհատ խանգարում է։ Ուշագրավ է նաև Պետրոսի՝ Հուդային տված նկարագիրը, որը կարծես լիովին բնութագրում է նրա թե՛ արտաքին և թե՛ ներքին ծայրահեղ հակասական ու երկդիմի կերպարը. «Իսկ դու, Հուդա՛ , նման ես

¹⁰ Берджес Энтони, "Человек из Назарета", перевод В. Бублик, в серии "Классика", М., 2000.

¹¹ Андреев Леонид, "Иуда Искариот", с. 212.

ուրօտնուկի, միայն թե մեկ հատվածով»¹²: Հուդան մատնում է Հիսուսին, իսկ վերադարձին նրա հանդեպ ցուցաբերում անբավ հոգացողություն, գթառատ մոր նման խանդաղատանքով պարուրում նրան: Ուսուցչի ձերբակալությունից հետո նա պատուհանից դիտում է Փրկչի տանջանքները, և թվում է՝ ուրախանում է՝ նրա տառապանքներին ակնատես լինելով, սակայն քիչ անց տանջվում է հենց այդ տեսարանի թողած կեղեքող տպավորությունից. գնում է քահանայապետի մոտ՝ հավաստելու Հիսուսի անմեղությունը, և վերջինիս դեմքին է նետում դավաճանության համար իր ստացած վարձավճարը:

Լ. Անդրենի վիպակի ամբողջ գաղափարախոսությունն ամփոփված է դավաճանության տեսարանում, երբ Հուդան համբուրելով մատնում է Ուսուցչին: Ի պատասխան Հիսուսի այն հարցին, թե համբույրով է նա մատնում իրեն, Հուդան արձագանքում է. «Այո: Սիրո համբույրով դավաճանեցիք քեզ: Սիրո համբույրով ենք քեզ մատնում անարգանքի, խոշտանգումների, մահվան: Սիրո ձայնով կանչում ենք դահիճներին իրենց մութ որջերից ու խաչ ենք դնում և մութ երկրի վրա սիրով խաչ ենք հանում խաչված սերը»¹³: Հետևաբար, Անդրենի տեսակետի համաձայն, սիրո պատգամներ տվող Փրկչին ուրանում են անպատասխան սիրուց ծնված խանդի պատճառով: Իսկ Զեյթունցյանի ստեղծած Հուդան հրճվանք է ապրում Հիսուսի տանջանքներից, քանի որ վերջապես կարողանում է լիարժեք ըմբռնել նրա հանդեպ իր տածած սերը. «Նա այնքան հարազատ էր ինձ իր տառապանքի մեջ... Այնքան համակրելի էր՝ ինձ ու քեզ նմանվելով... Ես նորից սիրեցի նրան: Որովհետև նա վերջապես ինձ թույլ տվեց իրեն խղճալ... Ես նրան խլեցի Աստծուց և մեզ վերադարձրի... Նրա մեջ այլևս ոչ մի առեղծված չկար... Ես կարոտ տեսա նրա աչքերում... Ինձ էր կարոտել, իմ նմաններին... Իր մորն ու եղբայրներին էր կարոտել... Նա իմ եղբայրն էր այդ պահին...»¹⁴:

Հուդայի դավաճանության մեկնաբանությանն ենք հանդիպում նաև մեկ այլ հայ գրողի՝ Մերգեյ Աղաջանյանի «Ես Հուդան եմ» վիպակում, որը լույս է տեսել 2002-ին: Այստեղ Հուդան այդ ոճիրն իրականացնում է, որպեսզի հավաստիանա Քրիստոսի աստվածային էության իսկության մեջ: Ահա թե ինչպես է դավաճանը բացատրում իր գարշելի արարքը. «Իմ ուզածը նրա

¹² Նույն տեղում, էջ 213:

¹³ Նույն տեղում, էջ 247:

¹⁴ Զեյթունցյան Պերձ, «Հիսուս Նազովրեցին և նրա երկրորդ աշակերտը», էջ 33:

մահը չէր,- իր անկեղծ ցավը խոստովանեց Հուդան: -Իսկ ուրացա, որովհետև չէի հավատում նրա կիսատ-պռատ, երկիմաստ խոսքերին, որովհետև ճանաչել էի ուզում նրան»¹⁵: Հոգեբանորեն պատճառաբանված է նաև ինքնասպանության քայլը: Հիսուսի հարությունից հետո Հուդան հանդիպում է նրան ու խնդրում. «Թե դու Աստված ես կամ Աստծո որդի, աղաչում եմ քեզ, վերադարձրո՛ւ ինձ իմ մեղքը, ասա, որ ես իմ կամքն եմ կայացրել, կյանքն եմ ապրել, թեկուզ մեղսաշատ»¹⁶: Իսկ Հիսուսի մերժումը թողնում է միայն մեկ ընտրություն, և Հուդան քայլերն ուղղում է դեպի Ենովմի ձորը՝ «այնտեղ ուր նախնի հրեաներն առաջնեկ որդիներին էին մատաղում իրենց ամենագոր Աստծուն»¹⁷: Այսինքն՝ իր այս ընտրությամբ արդեն Հուդան ընդունում է Հիսուսի ամենագոր լինելու փաստը:

Հուդայի և նրա կատարած դավաճանության թեման արծարածվել է նաև ամերիկացի վիպասան **Նորման Քինգսլի Մեյլերի** «Ավետարան ըստ Որդու» վեպում, ուր Հուդան Հիսուսի ամենասիրելի ու վստահելի աշակերտն է, որից նա ինչ-որ չարագուշակ զգացումներ է ունենում, բայց և վստահում է իր նվիրական զգացումներն ու անսում նրա խորհուրդներին: Ահա թե ինչպես է Քրիստոսի հետ զրույցի ժամանակ Հուդան բացատրում սեփական վերաբերմունքը Ուսուցչի հանդեպ. «Ճշմարտությունը, սիրելի Իեշուա՛, այն է, որ ես չեմ հավատում, թե դու մեզ դեպի փրկություն կտանես: Սակայն քո ասածների ընթացքում աղքատները համարձակվում են իրենց հարուստներին հավասար զգալ: Սա ինձ երջանկացնում է»¹⁸: Ասել է թե՛ այստեղ ևս դավաճանությունը բխում է Հիսուսի գաղափարների հետ անհամաձայնությունից:

Վերոհիշյալ գրողները, անշուշտ, Հուդայի կերպարին առընթեր և հենց այդ կերպարի միջոցով կերտել են նաև Հիսուսի գրական պատկերը: Պերժ Ջեյթունցյանի Հիսուսը աստվածաշնչյան կերպարն է, որն անընդհատ քարոզում է և սպասում մարգարեների գուշակությունների իրականացմանը: Նա բազմիցս նայում է Հուդային ու խորհրդավոր ժպիտով ակնարկում ժամանակի գալստյան մասին: Թատերագիրն ընդգծում է, որ նույնիսկ երկրային կյանքի իր վերջին ընթրիքի ժամանակ նա «/Երկար

¹⁵ Աղաջանյան Մերգել, «Ես Հուդան եմ», Երևան, «Զանգակ» հրատ., 2002, էջ 73:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 90:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 93:

¹⁸ Mailer Norman, 'The Gospel According to the Son', Ballantine Books, New York, 1997, p

նայում է և ժպտում Հուդային, կամաց/- Ահա և ժամանակը եկավ... Հուդա... հիմա ինչ-որ անելու ես, իսկույն արա »¹⁹: Իսկ հեռացող Հուդայի հետևից հոգացողությամբ ձայն է տալիս. «Կոշիկներդ, տղաս... Անձրն է դրսում »²⁰: Այսպես, դրամատուրգն այս փոքրիկ դրվագում բացահայտում է Հիսուսի խորապես մարդկային հոգին. նա գիտեր իր ճակատագիրը, սակայն անհանգիստ էր մատնիչի համար: Երկինքն էլ արտասվում է, որովհետև մարդկային ստորության դրսևորումն անգամ բնությանն է ցնցում:

Լեոնիդ Անդրեևի Հիսուսը պարուրված է կյանքով. նրա կողքին մշտապես ներկա են առաքյալները, որոնք անընդհատ աղմկում են ու զանազան զրույցներով շրջապատում Ուսուցչին: Վերջինս, սակայն, լռակյաց է. թվում է՝ կյանքին անհաղորդ է ու հավերժ մտամոլոր: Անդրեևյան Քրիստոսը զարմանալիորեն նուրբ է ու հնազանդ:

Ի հակադրություն այս հեղինակների՝ անգլիացի և ամերիկացի՝ վիպասանները կերտել են Հիսուսի խորապես մարդկային կերպարը՝ ընդգծելով նրա նաև հասարակ հրեոփոխ Մարիամի որդին լինելու փաստը:

Պերճ Զեյթունցյանի «Հիսուս Նազովրեցին և նրա երկրորդ աշակերտը» դրաման առանձնահատուկ է նաև երկու յուրօրինակ դրվագների նկարագրությամբ՝ Հիսուսի և Հուդայի հանդիպումը սատանայի հետ:

Հիսուսը սատանային հանդիպում է անապատում, թեպետ նախքան այդ նա, կերպարանափոխված, որպես հաճելի երիտասարդ, ներկա է Քրիստոսի քարոզներից մեկի ժամանակ և հարցեր է ուղղում վերջինիս ու բարձրաձայնում ամբողջ մարդկության թաքուն երազանքը. «Դու ոչ թե դրախտի ճամփան մատնացույց արա, այլ երկրի վրա ապրելու հնարը հուշիր: Կարո՞ղ ես»²¹: Ապա հորդորում է նրան մարդուն ազատ ընտրության հնարավորություն տալ, իսկ այդ ամենին ի պատասխան՝ Վարդապետը պատասխանում է Աստվածաշնչից մեզ քաջածանոթ բառերով: Այսինքն՝ կերպարանափոխված սատանան իրականացնում է առաջին փորձությունը, սակայն, ի տարբերություն բուն աստվածաշնչյան իրողությունը, կատարվում է Հիսուսի արդեն հասուն տարիքում: Երկրորդ հանդիպումը տեղի է ունենում արդեն անապատում, ուր սատանան հավաստիացնում է Հիսուսին, որ իրենք հավերժ միասին են, քանի որ չարն ու բարին անբաժանելի են. «Ոչ, ես ու դու ապրելու ենք նրանց մեջ: Եվ այն էլ

¹⁹ Զեյթունցյան Պերճ, «Հիսուս Նազովրեցին և նրա երկրորդ աշակերտը», էջ 30:

²⁰ Նույն տեղում, էջ 30:

²¹ Զեյթունցյան Պերճ, «Հիսուս Նազովրեցին և նրա երկրորդ աշակերտը», էջ 16:

ոչ թե առանձին-առանձին, այլ նույն մարդու մեջ՝ միասին»²²: Սատանան կատարում է նաև բավական արտառոց խոստովանություն. «Գիտե՞ս ինչու եմ սիրում քեզ... Որովհետև միակն ես, որի վրա իշխանություն չունեմ...»²³: Ապա դրամատուրգն ավարտին է հասցնում չարի մասին իր սեփական պատկերացումներն ու սատանայի բերանով հայտարարում. «Հանգիստ եղիր, ինձ քո հայրը չի ստեղծել, ինձ մարդիկ են ստեղծել՝ ըստ իրենց պատկերի և նմանության: Ստեղծել են, որ ենթարկվեն ինձ, որովհետև, ի տարբերություն քեզ, հեշտ է ինձ ենթարկվելը»²⁴: Ասել է թե՛ մարդուն բնորոշ է չարիքը, և հենց այդ պատճառով էլ նրանք խաչ են բարձրացնում համամարդկային սիրո պատգամաբերին՝ Հիսուսին:

Սատանայի և Հիսուսի հանդիպման բավական մանրակրկիտ նկարագրությանն ենք հանդիպում նաև Նորման Մեյլերի վեպում: Այստեղ ընթերցողի աչքի առջև կանգնած է երիտասարդ Հիսուսը, որն իր առաքելությունն սկսելուց առաջ Երկնային հոր հրամանով պետք է անցներ գայթակղության փորձության միջով: Ինչպես և հայ դրամատուրգի մոտ, ամերիկացի վիպասանը ևս սատանային նկարագրում է որպես բավական գեղեցիկ արարած: Պասից ուժասպառ Քրիստոսի աչքի առջև հառնում է մի բավական գեղեցիկ այցելու՝ վզից կախված ոսկյա նախշով և թավշյա խալաթով: Հեղինակը նրա արտաքինը համեմատում է արքայազնի հետ, իսկ Հիսուսի գլխում փայլատակում է հետևյալ միտքը. «Սատանան աստծո երբևէ ստեղծած ամենագեղեցիկ արարածն է»²⁵: Ապա հետևում է սատանայի առավել խոսուն նկարագիրը. «Նրա աչքերը սև մարմար էին, բայց ներսում լույս կար»²⁶: Գայթակղությունն անասելի գեղեցիկ է, իսկ սև աչքերը մարդկությանը դեպի կործանում տանող մթին ճանապարհն են, նրանցում առկայծող լույսն էլ այն առեղծվածայինն է, որ հրապուրում ու տանում է ավերումի աղետաբեր ուղիով:

Պերճ Զեյթունցյանի դրամայում բավական ուշագրավ է սատանայի և Հուդայի հանդիպումը: Դա տեղի է ունենում Հիսուսի մատնությունից հետո, երբ սատանան ինքնակամ այցելում է Հուդային: Նրա ուշացած այցելության հարցին ի պատասխան՝ Հուդան ազդարարում է. «Հուդաները շատ են, իսկ

²² Նույն տեղում, էջ 20:

²³ Նույն տեղում, էջ 20:

²⁴ Նույն տեղում, էջ 21:

²⁵ **Mailer Norman**, 'The Gospel According to the Son', p. 45

²⁶ Նույն տեղում, էջ 47:

դու մի հոգի ես: Երևի չես հասցնում»²⁷: Սակայն անգամ դժոխքի տիրակալն է ընդունում Աստծո Միածին Որդու հաղթանակն ու մատնիչին պատասխանում է. «Բայց Հիսուսն ինձ համար եզակի է, ուրեմն՝ եզակի ես նաև դու »²⁸: Այսինքն՝ ոչ թե մատնիչներն են եզակի, այլ դավաճանության միջոցով անսահման սիրո հավաստումն է արտառոց: Իսկ Հուդան խայթվում է նման համեմատությունից, քանի որ փորձում է տարփողել իր ինքնուրույնությունը: Սատանան նրան այցելում է որպես վերջինիս խղճի դատավոր, և թեպետ ինքն էլ, լինելով չարիքի մարմնացում, դատապարտում է նրա ճղճիմ դավաճանությունը, քանի որ նման քայլն անընդունելի է անգամ չարիքներից մեծագույնի համար: Սատանայի բառերում հնչում է և՛ մեղադրանք, և՛ մարդկային բնույթի տկարության հավաստումը: Նա հայտարարում է. «Զգվում եմ մարդ արարածից... Ո՞նց եք դիմանում այս տանջանքներին... Ո՞նց չեք խելագարվում... Եվ դուք իմ հպատակներն եք, այսքան ողորմելի՞, այսքան թույլ»²⁹: Հենց մարդկային թուլությունն է, որ ստիպում է նրանց խաչ բարձրացնել իրենց Փրկչին, քանի որ նրա մեծագույն պատգամն ամենադժվար իրականանալին է: Քրիստոսն ինքն էլ հայտարարում է. «Ես սիրո համար եմ եկել աշխարհ: Պիտի մարդկանց սիրել սովորեցնեմ: Սա է իմ ամենամեծ պատվիրանը»³⁰: Իսկ մարդիկ այդ մեծագույն պարգևն ընդունում են մերկ սրերով ու մահվան դատապարտում սիրո սուրհանդակին:

Հատկանշական է, որ Հուդայի՝ իբրև դավաճանի բնութագիրը տալիս է հենց ինքը՝ Սատանան. «Խաղալիք, Հուդա... խաղալիք... Իսկ քեզ թվացել էր, թե գերմարդ ես դու... Ճիշտ էր քո Տերը, դու այլևս անելիք չունես...»³¹: Ուստի միակ ճանապարհը մնում է ֆիզիկական ոչնչացումը, որը և Հուդան իրականացնում է:

Սատանայի բերանով Պ. Ջեյթունցյանը նաև տալիս է մարդկության գոյության գաղտնիքի բանաձևը. «Վե՛րջ, Հուդա՛, վե՛րջ... Կա Աստված. կա Հուդա և կա Սատանա »³²: Նա նախանձախնդիր է այդ դասավորության խնդրում և բարկանում է, երբ Հուդան փորձում է մարդ արարածին

²⁷ **Ջեյթունցյան Պերճ**, Հիսուս Նագովրեցին և նրա երկրորդ աշակերտը, էջ 41:

²⁸ Նույն տեղում, էջ 41:

²⁹ Նույն տեղում, էջ 45:

³⁰ Նույն տեղում, էջ 20:

³¹ Նույն տեղում, էջ 44:

³² Նույն տեղում, էջ 45:

տեղափոխել. այսինքն՝ աշխարհի արարումից ի վեր կան և ընդմիշտ կմնան բարին ու չարը, և նրանց մեջտեղում՝ ալիքներին հանձնված, խաղալիքի վերածված մարդ արարածը:

Ինքնասպանության ճանապարհին Հուդան զրուցում է ինքն իր հետ. իր չստացված կյանքի հանրագումարը տալով՝ կեղեքում է սեփական հոգին, մտորում այլ ճակատագիր ունենալու հնարավորության մասին, ապա հայտարարում, որ պատմության կերտողները նախապես որոշել էին ամեն ինչ, իսկ «դու մի տաշեղ էիր՝ հոսանքին հանձնված»³³:

Բավական պերճախոս և խորը հոգեբանական տեսարան է Պ. Զեյթունցյանի դրաման ավարտող դրվագը. խաչ բարձրացված Հիսուսի մոտ իրենց մտքերն են հայտնում նրան շրջապատող և նրա պատվիրաններին ականջալուր դարձած գործող անձինք: Դրանցից առաջինը սատանան է, որը հևհև հասնում է խաչելության մոտ և, ի տարբերություն մեյլերյան սատանայի, որը Հիսուսին Աստծուն ուրանալու և իրեն ծառայելու դիմաց փրկություն էր առաջարկում, թախանձանքով դիմում է Փրկչին. «Իսկ ես չգիտեմ Հուդա՞ն էր գործիք, թե ե՞ս էի տիեզերքի անսահմանության մեջ թավալվող մի խաղալիք... Ասա, Յեշուա, պատասխան տուր ինձ, քանի կենդանի ես դեռ... Աղերսում եմ քեզ... Տեսնում ես, ինչպես եմ աղաչում, առաջին անգամ իմ գոյության ընթացքում... Չե՞ որ մինչև օրս չգիտեի, թե ինչպես են թախանձում... Չգիտեի, չգիտեի, իսկ հիմա զգույժ, Յեշուա, զգույժ, հիմա իմացա... Դուք ինձ սովորեցրիք, դու և քո Հայրը... Դրա համար էլ երբեք չեմ ների ձեզ»³⁴: Իսկ այն, որ սատանան մարդկության հավերժական ուղեկիցն է, հավաստվում է մի պարզ, բայց խորիմաստ դրվագով. սատանան տեսնում է կախված Հուդայի ոտնամանները, հանում է նրա ոտքերից ու ինքն է հագնում:

Հանուն անարժան մարդկության խաչելության վրա իր վերջին վայրկյաններն ապրող Հիսուսին նախատում է անգամ ավագակ Բարաբան, որի կյանքը ժողովուրդն իր փրկության գոհասեղանին դրված Քրիստոսի կյանքից առավել թանկ էր գնահատել: Նա նայում է անլուր տառապանքներ կրող Հիսուսին ու ասում. «Լսի՛ր, դու բան հասկացա՞ր այս աշխարհից... Որ չհասկացար, էլ ինչու՞ ես ուզում աշխարհը փոխել... Բա արժե՞ն սրանք, եթե ավագակին նախընտրում են սրբից... Սրանք ի՞նչ մարդ

³³ Նույն տեղում, էջ 52:

³⁴ Նույն տեղում, էջ 55:

են... Ճիշտ է, ես երկնքից մինչև գետին շնորհակալ եմ նրանց, բայց մեկ է, մարդ չեն...»³⁵:

«Հիսուս Նագովրեցին և նրա երկրորդ աշակերտը» դրամայի հոգեցունց պատկերը, անշուշտ, խաչելության վրա իր հոգին ավանդող ուշակորույս Հիսուսի շուրթերից պոկված մեկ հատիկ բառն է՝ «Մա՛յր», որը լիարժեք բացահայտում է Քրիստոսի մարդկային կողմը. խաչի վրա իր հոգին ավանդում էր ոչ թե Աստծո Որդին, այլ հասարակ կնոջ հասարակ զավակը: Այս տեսարանն առավել հուզիչ ու ազդեցիկ է դառնում Մարիամի արցունքախառն դեմքի փայլատակող երջանկության պատկերումով. մայրը անսահման երջանիկ էր, որ վերագտել էր որդուն՝ իր զավակին, այլ ոչ Աստծո ընտրյալին, որն ի վերջո ընդունել էր իրեն կյանք պարգևողին: Մարիամը Հիսուսին հիշեցնում է նրա անհոգ մանկության դրվագներն ու տալիս է մայրական վերջին խորիմաստ հորդորը. «Բոլորին մի՛ սիրիր, մեկ առ մեկ սիրիր, զավա՛կս...»³⁶:

Մեյլերյան Քրիստոսը ևս կյանքի վերջին պահին անհանգիստ է միայն մոր ճակատագրի համար և նրա հոգացողությունը հանձնում է իր սիրելի աշակերտին՝ Տիմոթեոսին: Էնթոնի Բերջեզի հավաստմամբ էլ Հիսուսի ամենամոլորված աշակերտը եղել է Հովհաննեսը, որը և ստանձնում է Մարիամի խնամակալությունը: Ուշաքժանը, սակայն, այն է, որ նշյալ հեղինակներից և ոչ մեկի երկում վերջին պահին Մարիամը չի զրուցում որդու հետ, այլ սոսկ արտասվում է ու լուռ տառապում:

Պ. Զեյթունցյանի դրամայի ավարտին խաչելության ճամփան բռնած Հիսուսը վերջին անգամ դիմում է իրեն հետևողներին. «Ահա ձեզ հետ եմ բոլոր օրերում՝ մինչև աշխարհի վախճանը: Սիրեցեք միմյանց, ինչպես և ես սիրեցի ձեզ: Ավելի մեծ սեր ոչ ոք չունի, քան այն, որ մեկն իր կյանքը տա իր բարեկամների համար: Դուք իմ բարեկամներն եք, և կմնաք իմ սիրո մեջ, եթե պահեք իմ պատվիրանները: Մնացե՛ք իմ մեջ և ես՝ ձեր մեջ»³⁷: Իսկ մեյլերյան Փրկիչը մարդկության փրկությունը տեսնում է հույսի մեջ. «Մերը հաստատուն արահետ չէ, որը կտանի մեզ դեպի լավ վախճան, այլ պարզն է, որ ստանում ենք մեր կյանքի օրերի դաժան ճանապարհի ավարտին: Այսպիսով, ես հաճախ մտորում եմ հույսի մասին, որը թաքնված է թշվառների

³⁵ Նույն տեղում, էջ 61:

³⁶ Նույն տեղում:

³⁷ Նույն տեղում, էջ 57-58:

դեմքերին: Այդ ժամանակ իմ վշտի խորքերից հառնում է մի հարատև մխիթարություն, և ես կրկին կամենում եմ ապրել ու ուրախանալ»³⁸ :

Ինչպես տեսնում ենք, հայ դրամատուրգի պիեսի ավարտը ևս թեմատիկայի առումով դրսևորում է թե՛ խոր աղերսներ և թե՛ զգալի ինքնօրինակություններ օտար հեղինակների գրական զուգահեռներում. բոլոր դեպքերում անբաժան են Հիսուսն ու Հուդան, ինչպես սերն ու դավաճանությունը, և միահյուսված են նաև գլխավոր պատգամի բաղադրիչները՝ սերն ու հույսը:

Հայկանուշ Շարուրյան

Ամփոփում

«Պերճ Զեյթունցյանի դրաման գրական զուգահեռներում» հոդվածը նվիրված է Պերճ Զեյթունցյանի «Հիսուս Նազովրեցին և նրա երկրորդ աշակերտը» երկու գործողությամբ դրամայի ուսումնասիրությանը համաշխարհային գրականության համատեքստում: Վերլուծության ընթացքում նկատվել են զանազան աղերսներ, մասնավորապես ռուս վիպասան Լեոնիդ Անդրենի «Հուդա Իսկարիովտացին» վիպակի, անգլիացի գրող Էնթոնի Բերջեսի «Մարդը Նազարեթից», ամերիկացի վիպասան Նորման Մեյլերի «Ավետարան ըստ Որդու» վեպերի, ինչպես նաև հայ գրող Մերգեյ Աղաջանյանի «Ես Հուդան եմ» վիպակի հետ: Այս բոլոր հեղինակները կերտել են ոչ միայն Հուդայի գեղարվեստական կերպարը՝ փորձելով բացահայտել նրա դավաճանության դրդապատճառները, այլև նաև Հիսուսի գրական կերպարը: Սույն հոդվածում փորձ է արվել բացահայտել այն բոլոր նմանություններն ու տարբերությունները, որոնք առկա են այս երկերում:

Haikanush A. Sharuryan

Summary

This article which is entitled "Drama by Perch Zeituntsyan in Literary Parallels" touches upon his two acted play named "Jesus of Nazareth and his Second Disciple" which is studied in parallel with world literature, namely

³⁸ **Mailer Norman**, 'The Gospel According to the Son', p. 22

Russian novelist Leonid Andreiv's" novel Judas Iscariot ", English writer Anthony Burgess's novel "Man of Nazareth", american novelist norman Mailer's novel "The Gospel according to the Son", as well as another Armenian writer Sergej Aghajanyan's novel "I am Judas". All these writers have created the literary character of Judas trying to reveal the causes of his treachery. By doing so, they have by all means also depicted the nature of Jesus. In this article we have tried to expose all the similarities and differences of those literary works.

Айкануш Шарурян

Аннотация

Статья “Драма Перча Зейтунцяна в литературных параллелях” посвящена анализу драмы в двух действиях Перча Зейтунцяна и выявлению связи последней с образцами всемирной литературы. В частности, были исследованы повесть русского писателя Леонида Андреева “Иуда Искариот”, романы “Человек из Назарета” английского писателя Энтони Берджеса и “Евангелие от Сына” американского романиста Нормана Мейлера, а также повесть “Я – Иуда” армянского писателя Сергея Агаджаняна. Эти писатели создали литературный образ Иуды, пытаясь объяснить мотивы его предательства. С помощью Иуды они создали также литературный образ Иисуса.

В статье делается попытка выявления сходств и различий, присутствующих в произведениях вышеотмеченных авторов.